

СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНІ НАСЛІДКИ НЕКОРИСЛИВИХ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

Аналізуються норми чинного кримінального закону в частині, що стосується суспільно небезпечних наслідків некорисливих злочинів проти власності; досліджуються окремі проблемні питання, які пов'язані із даною тематикою та пропонуються способи їх вирішення.

Ключові слова: кримінальне право України, некорисливі злочини проти власності, суспільно небезпечні наслідки злочину.

Постановка проблеми. Суспільно небезпечні наслідки, як відомо, є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони будь-якого злочину із матеріальним складом. Більшість складів некорисливих злочинів проти власності є матеріальними, лише погроза знищення майна сконструйована законодавцем як формальний склад злочину. "Суспільна небезпека наслідків злочину є одним з основних показників ступеня небезпеки діяння вцілому, що безпосередньо визначає тяжкість кримінальної відповідальності і покарання. Це обумовлює важливість технічно грамотного і правильного опису таких наслідків в законі" [1]. Проте формулювання, що використані законодавцем для вказівки на суспільно небезпечні наслідки окремих некорисливих злочинів проти власності, та способи їх опису у статтях КК України часто ставлять перед практикою більше запитань, аніж дають відповідей.

Стан дослідження проблеми. Ознаки об'єктивних сторін некорисливих злочинів проти власності зазвичай виступають предметом наукового аналізу в межах дослідження усіх суспільно небезпечних посягань на власність. Окремі аспекти цієї проблематики знайшли своє відображення, зокрема, у працях А.І.Бойцова, В.А.Владімірова, Л.Д.Гаухмана,

М.Й.Коржанського, Н.О.Лопашенко, Ю.І.Ляпунова, П.С.Матишевського, В.О.Навроцького, В.І.Плохової, С.О.Солодовнікова, О.М. Шаріпова. Аналіз вказаних питань на базі норм чинного кримінального закону здійснюється переважно на рівні підручників та науково-практичних коментарів. **Метою** даного дослідження є пошук шляхів подолання проблемних ситуацій, які породжуються у зв'язку із неоднозначним тлумаченням норм кримінального закону в частині, що стосується суспільно небезпечних наслідків некорисливих злочинів проти власності.

Виклад основного матеріалу. Кримінальний закон не містить визначення суспільно небезпечних наслідків злочину; в теорії кримінального права також не сформульовано єдиної дефініції цього поняття. Базою даного дослідження слугує концепція, згідно з якою суспільно небезпечні (злочинні) наслідки – це шкода, заподіяна конкретним суспільно небезпечним діянням об'єктові злочину, а також створення загрози заподіяння такої шкоди, що передбачені нормою кримінального закону як обов'язкова ознака об'єктивної сторони матеріального складу злочину [2]. З-поміж складів некорисливих злочинів проти власності до матеріальних відносяться: умисне знищення або пошкодження майна (ст. 194 КК України), необережне знищення або пошкодження майна (ст. 196 КК України) та порушення обов'язків щодо охорони майна (ст. 197 КК України). Склад злочину, передбачений ст. 194¹ КК України, не виступає предметом даного дослідження, оскільки ним встановлена відповідальність за умисне пошкодження "спеціального" виду майна – об'єктів електроенергетики. Тому видається, що стаття 194¹ віднесена законодавцем до розділу VI КК України "Злочини проти власності" із порушенням вимог основного критерію поділу Особливої частини на розділи, а отже склад злочину, передбачений цією статтею, не відноситься до некорисливих злочинів проти власності (у вузькому розумінні).

Частини 1, 2 статті 194 визначають злочинні наслідки умисного знищення або пошкодження чужого майна, зокрема, через застосування

таких оціночних понять як "школа у великих розмірах" та "майнова школа в особливо великих розмірах". Тлумачення цих понять у науці кримінального права та в практиці застосування вказаних норм не є єдиними та однозначними. Наочним прикладом у цьому відношенні слугує порівняння положень різних науково-практичних коментарів КК України.

Так, одні автори щодо поняття шкоди у великих розмірах обмежуються тим, що це "... поняття оціночне, яке уточнюється в кожному конкретному випадку, з урахуванням матеріального становища потерпілого, вартості майна, його цінності тощо" [3]. Інші автори вважають, що "стосовно майна громадян школа встановлюється не тільки за вартістю знищеного або пошкодженого майна, але й виходячи з матеріального стану потерпілого - із значення майна для нього та його родини. Великий розмір шкоди щодо юридичних осіб встановлюється з урахуванням вартості майна, його значення для господарської та іншої діяльності підприємства, організації, а також розміру збитків, понесених у зв'язку із знищенням або пошкодженням майна" [4]. Автори ще одного коментаря КК України йдуть далі і зазначають, що при вирішенні цього питання слід виходити із законодавчого визначення шкоди як кваліфікуючої ознаки у ряді інших злочинів проти власності, поданого у п. 2 примітки до ст. 185 КК України. Тому цим авторам "видається, що школа у великому розмірі у складі умисного знищення або пошкодження майна може бути визнана тоді, коли цим злочином спричинено матеріальні збитки приблизно на суму, яка у двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян" [5].

Щодо особливо великих розмірів шкоди, завданої умисним знищенням або пошкодженням майна, автори зазначених коментарів зазначають, що:

- "вартісний критерій майнової шкоди в особливо великих розмірах законом не встановлено, може визначатись в кожному окремому випадку відповідно до примітки до ст. 185 КК України (ч. 4) сумою, що на момент вчинення злочину в шістсот і більше разів перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян. При цьому, безумовно,

повинно враховуватися матеріальне становище потерпілого, мотиви і мета дій винного тощо" [3];

- "шкодою в особливо великих розмірах може вважатись зруйнування важливого об'єкта, заподіяння тілесних ушкоджень кільком потерпілим та інше" [6] (не вдаючись до детального аналізу цієї позиції, зазначу лише, що заподіяння тілесних ушкоджень неприпустимо відносити до шкоди у особливо великих розмірах, оскільки це поняття відображає виключно шкоду майнового, а не будь-якого іншого характеру);
- "до заподіяння майнової шкоди в особливо великих розмірах ... належить, наприклад, виведення з ладу повністю або на тривалий час виробничих підприємств (зруйнування важливих об'єктів, окремих цехів, ділень) та інших важливих споруд (гребель, систем енергопостачання, зв'язку тощо), загибель великої кількості худоби та ін. При цьому слід враховувати не тільки вартість, розмір знищеного чи пошкодженого майна в натуральному вигляді, але і його значимість" [4, 7];
- "... майнова шкода в особливо великих розмірах у складі умисного знищення або пошкодження майна матиме місце у разі, коли такими діями заподіяно майнову шкоду приблизно на суму, яка в шістсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян" [5].

Тобто, в одному випадку при розкритті змісту таких оціночних понять, як шкода у великих та особливо великих розмірах, автори не подають жодних обмежень стосовно суми заподіяних збитків, не порівнюють їх з жодними грошовими еквівалентами; в інших випадках грошовим еквівалентом визнаються збитки *приблизно* на суму, яка відповідно у двісті п'ятдесят і більше та шістсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян (при цьому явну неоднозначність викликає застосування терміну "приблизно").

В даному аспекті видається необґрунтованим застосування грошових еквівалентів, визначених у примітці до ст. 185 КК України. Адже в кожному пункті цієї примітки чітко вказано, до яких статей КК України він відноситься, і в жодному із пунктів цієї примітки не згадується ст. 194 КК України, яка передбачає відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна. Як відомо, застосування норм кримінального закону за аналогією є неприпустимим, а отже слід виходити із того, що законодавець не обмежив грошовими рамками поняття шкоди у великих та особливо великих розмірах при умисному знищенні або пошкодженні майна. Такий підхід, звісно, породжує як наукові дискусії, так і неоднотипне вирішення цього питання на практиці, та явно не сприяє правильності застосування норм кримінального закону. Тому необхідним видається внесення доповнень до кримінального закону з метою законодавчого тлумачення оціночних понять, вжитих при описі злочинних наслідків у ст. 194 КК України. Законодавчою практикою вироблено декілька способів тлумачення термінів, що вживаються у кримінальному законі, зокрема:

- тлумачення термінів та положень, що містяться у певному розділі кримінального кодексу подається на початку даного розділу в якості вступу або в окремій статті;
- роз'яснення понять, що вжиті в конкретній статті кримінального кодексу, вміщуються в примітці до цієї статті.

Для сучасної вітчизняної законотворчої практики характерним є другий із вказаних підходів, тому для тлумачення положення про те, що саме слід вважати великими та особливо великими розмірами шкоди, завданої умисним знищенням або пошкодженням майна, КК України необхідно доповнити приміткою до ст. 194.

Слід також звернути увагу на те, що у ч. 1 ст. 194 КК України злочинним наслідком визнається "шкода у великих розмірах", а в частині 2 цієї ж статті – "майнова шкода в особливо великих розмірах". Таке формулювання дає можливість для віднесення до суспільно небезпечних

наслідків злочину, передбаченого ч. 1 ст. 194 КК України, моральної та немайнової шкоди (тоді як злочинні наслідки у ч. 2 ст. 194 КК України обмежені майновим характером шкоди). Оскільки розмір моральної шкоди визначається "на розсуд" потерпілого та суду, то видається доцільним задля уніфікації визначення великих розмірів шкоди, заподіяної умисним знищенням або пошкодженням майна, доповнити ч. 1 ст. 194 КК України словом "майнову" після слів "що заподіяло".

Ще одним проблемним питанням в аспекті суспільно небезпечних наслідків некорисливих злочинів проти власності є тлумачення терміну "загибель людей", який вжито законодавцем у ч. 2 ст. 194 та у ст. 196 КК України. Виходячи із буквального тлумачення цього терміну злочинні наслідки матимуть місце, якщо в результаті вчинення злочину смерть заподіяно двом і більше особам. Проте в теорії кримінального права та правозастосовчій діяльності досить часто "загибель людей" розуміється як смерть хоча б однієї людини [3, 4, 6, 7]. Хоча таке тлумачення цього терміну є явно розширеним. На практиці це має надзвичайно велике значення, оскільки необережне заподіяння смерті одній особі при умисному чм необережному знищенні або пошкодженні майна може отримувати різну кримінально-правову оцінку залежно від того, з якої позиції виходити. Так, виходячи із наведеного вище буквального тлумачення поняття "загибель людей", смерть однієї особи, що спричинена внаслідок умисного знищення або пошкодження майна, кваліфікується як "інші важкі наслідки". При цьому формула кваліфікації незмінна – ч. 2 ст. 194 КК України, оскільки і загибель людей, і інші тяжкі наслідки є ознаками кваліфікованого складу цього злочину. Що ж стосується необережного знищення або пошкодження майна, то в залежності від розуміння терміну "загибель людей" змінюється не лише формулювання кваліфікації злочину. Адже, якщо буквально розуміти диспозицію ст. 196 КК України, то у випадку спричинення смерті однієї особи, склад злочину " необережне знищення або пошкодження майна " взагалі відсутній (оскільки відсутня така ознака об'єктивної сторони складу

злочину, як суспільно небезпечні наслідки). Це в свою чергу призводить до феномену, коли тяжкі тілесні ушкодження, визнається злочином, а необережне знищення або пошкодження майна, що спричинило смерть однієї особи – не є злочинним діянням.

Слід зауважити, що проблема тлумачення терміну "загибель людей" стосується не лише некорисливих злочинів проти власності, адже за нашими підрахунками це поняття вжите у кримінальному кодексі 29 раз. Щодо деяких із цих статей наявні роз'яснення Пленуму ВСУ про те, що "під загибеллю людей слід розуміти смерть хоча б однієї людини" [8, 9]. Проте, дію такого тлумачення слід поширити на усі випадки застосування в кримінальному законі вказаного терміну. Найбільш вдалим способом вирішення цього завдання, на наш погляд, є внесення доповнень до Кримінального кодексу України; а оскільки ст. 194 КК України за порядком є першою, де вжито термін "загибель людей", то його тлумачення пропонуємо помістити у примітці до цієї статті.

На основі наведеного вище зроблено такі **висновки** та пропозиції:

- вжиття у тексті ст. 194, 196 КК України для вказівки на злочинні наслідки умисного та необережного знищення або пошкодження майна таких понять, як "школа у великих та особливо великих розмірах", "загибель людей" та їх невизначеність на рівні кримінального закону негативно впливає на правильність та однотипність застосування відповідних норм;
- для усунення розбіжностей, що існують в теорії кримінального права та у правозастосовчій діяльності з приводу розуміння зазначених вище понять, пропонуємо доповнити Кримінальний кодекс України приміткою до ст. 194, що повинна містити:
 1. конкретні суми (із прив'язкою до неоподаткованого мінімуму доходів громадян), які слід вважати великими та особливо великими розмірами шкоди, спричиненої умисним знищенням або пошкодженням майна;

2. положення про те, що "під загибеллю людей у цьому Кодексі слід розуміти смерть хоча б однієї людини";
- частиною 1 статті 194 КК України до злочинних наслідків умисного знищення або пошкодження майна віднесено "шкоду у великих розмірах", що дає можливість під час кваліфікації таких діянь відносити до суспільно небезпечних наслідків шкоду не лише майнового, але і іншого (морального, немайнового) характеру; у зв'язку з цим для правильного та уніфікованого застосування ч. 1 ст. 194 КК України пропонуємо доповнити її після слів "що спричинило" словом "майнову".

На зазначених вище аспектах, що стосуються суспільно небезпечних наслідків некорисливих злочинів проти владності не вичерпуються усі проблемні питання, пов'язані з даною проблематикою. **Перспективою** даного дослідження є визначення конкретних еквівалентів для великих та особливо великих розмірів шкоди, спричиненої умисним знищенням або пошкодженням майна (на підставі аналізу слідчо-судової практики та шляхом узгодження з іншими законодавчо встановленими розмірами заподіяної злочином шкоди); з'ясування понять "інший загальнонебезпечний спосіб", "інші тяжкі наслідки", "тяжкі наслідки для власника майна", що вжиті у ст. 194, 197 КК України.

1. Ковалев М.И. Общественно опасные последствия преступления и диспозиция уголовного закона // Советское государство и право, 1990. – № 10. – С. 38
2. Грищук В.К. Кримінальне право України: Загальна частина: Навч. посіб. для студентів юрид.фак. вищ. навч. закл. – К.: Видавничий Дім "Ін Юре", 2006. – С.234
3. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За заг. ред. В.В.Сташиса, В.Я.Тація. – К.: Видавничий дім "Ін ЮРЕ", 2003. – С.521-525
4. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Під заг. ред. М.О.Потебенька, В.Г.Гончаренка. – К.: Форум, 2001. – С.241-244

5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М.І.Мельника, М.І.Хавронюка. – К.: Атіка, 2003. – С.450-457
6. Коржанський М.Й. Науковий коментар Кримінального кодексу України. – К.: Атіка, 2001. – С. 336-339
7. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України /Відп. ред. С.С.Яценко. – К.: "А.С.К.", 2005. – С. 360-363
8. Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довілля: постанова Пленуму Верховного Суду України від 10 грудня 2004р. №17 (п.6) // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах: Навчальний посібник / Укл. Б. О. Кириць. – Львів: ПАІС, 2005. – С. 217
9. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002р. №3 (абз.3 п.27) // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах: Навчальний посібник / Укл. Б. О. Кириць. – Львів: ПАІС, 2005. – С.232.